

*Бузько С. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету*

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВІЗАЦІЇ МОВИ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ СУЧАСНОГО ВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Анотація. У статті описано лексичні засоби створення експресивності в текстах українських засобів масової інформації сучасного воєнного періоду. Джерельною базою дослідження послуговували писемні тексти різноманітних інтернет-ресурсів (як регіонального, так і всеукраїнського масштабу). Підтверджено думку про те, що мова сучасних ЗМІ тяжіє до емоційності, експресивності, оцінності, оскільки журналісти передусім зосереджують увагу на трагічних фактах і подіях війни, формуючи відповідне ставлення до них суспільства. Виявлено, що мова сучасних засобів масової інформації стає яскравим свідченням живих емоцій та почуттів, чому значною мірою сприяє категорія експресивності – інтенсифікована виразність, яка деавтоматизує сприйняття мовного знака. У зв'язку з цим відбувається експресивізація мови сучасних українських ЗМІ, що є результатом лінгвокреативної діяльності авторів медійних текстів, спрямованої на вираження певних прагматичних настанов, пов'язаних передусім із глибоким переконанням у нескореності й непереможності українського народу. З'ясовано, що найбільш яскравими лексичними засобами вираження експресивності текстів сучасних ЗМІ виявилися стилістично знижені лексичні елементи, подеколи відверто ненормативні, а також неологізми, частина з яких поступово входить до лексичної системи сучасної української мови. Доведено, що вживання зазначених лексичних елементів у текстах сучасних українських ЗМІ сприяє посиленню їх виразності, активізує увагу читача, викликаючи водночас певні емоційні реакції. Часткова відсутність цензури в сучасних медійних текстах свідчить передусім про цілковите неприйняття українським суспільством злочинної імперської політики геноциду стосовно українського народу з боку російської федерації.

Ключові слова: експресивність, експресивізація, ЗМІ, стилістично знижена лексика, неологізм.

Постановка проблеми. Війна в Україні, особливо після початку повномасштабного вторгнення, докорінно змінила не тільки життя кожного українця, але й вектори розвитку всіх сфер суспільного існування, зокрема й українських засобів масової інформації. Швидка зміна контенту, домінування воєнної тематики в мас-медійному просторі почали ставити перед журналістами нові складні завдання, вирішення яких потребує інколи нестандартних підходів. За спостереженнями дослідників, мова сучасних українських ЗМІ тяжіє до емоційності, експресивності, оцінності, оскільки журналісти насамперед зосереджують увагу читачів на фактах і подіях війни, на проблемах цього кризового періоду в житті нашого суспільства, формулюючи відповідне ставлення до проблем, що порушуються в медійних текстах [1, с. 227]. Тому мова сучасних ЗМІ –

це не лише засіб комунікації між так званою четвертою владою та суспільством, а також яскраве свідчення живих людських емоцій, почуттів, волевиявлень, що реалізується, зокрема, завдяки категорії експресивності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія експресивності привертала увагу багатьох українських науковців, зокрема таких, як Н. Бойко, А. Бондаренко, М. Вінтонів, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, А. Загітко, Н. Іваницька, М. Лесюк, Л. Мацько, Л. Ставицька, В. Чабаненко та ін. Проте в лінгвістиці немає єдиного загальноприйнятого тлумачення цього поняття. Протягом минулого століття експресивність вивчали як функціональну, семантичну, стилістичну, функціонально-семантичну, лінгвопрагматичну категорію. В українському мовознавстві теоретичним підґрунтям вивчення цієї категорії послуговували праці В. Чабаненка, який розглядав експресивність як інтенсифіковану (збільшену, підсилену) виразність, як таку психологічно й соціально мотивовану властивість мовного знака, що деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення людини, викликає напругу почуттів у слухача (читача) [2, с. 7]. Останнім часом переважає комплексний підхід до визначення категорії експресивності, що ґрунтується на цілій низці внутрішньомовних, психічних та соціальних чинників; у зв'язку з цим експресивність тлумачиться як інтенсифікація виражального потенціалу повідомлення, як збільшення виразності висловлення [3, с. 43].

Крім того, до наукового обігу введено термін «експресивізація», який М. Ідзьо тлумачить як результат «умотивованої мисленнєвої лінгвокреативної діяльності мовця, спрямованої на вираження особистих прагматичних інтенцій» [4, с. 36]; тобто прагматичне, усвідомлене, заздалегідь продумане компонування мовних засобів в усному або писемному тексті в ролі маркерів підсиленого ефекту значення, мотивацію якого можна виявити в контексті [4, с. 54–55].

Експресивність може виявлятися в текстах різних мовних стилів. Загальновідомо, що основною сферою функціонування експресивності традиційно вважається художній стиль, у якому експресивність зумовлена естетичною функцією художнього мовлення. У розмовному стилі експресивні елементи виникають переважно як прояв емоційного висловлення. Однак розширення сфери дослідження експресивності зумовило пошуки її виявів і в інших мовних стилях, зокрема науковому, публіцистичному тощо. Нашу увагу привернуло явище експресивізації мови сучасних українських ЗМІ.

Метою пропонованої статті став опис лексичних засобів експресивізації мови українських ЗМІ сучасного воєнного періоду. Джерельною базою дослідження послуговували писемні

тексти різноманітних інтернет-ресурсів (як регіонального, так і всеукраїнського масштабу).

Виклад основного матеріалу. Експресивність мови ЗМІ, на думку вчених, є результатом двох функцій: повідомлення нової інформації та впливу на роздуми читача. «Експресивні засоби діють як специфічні маркери, що підкреслюють інформацію на тлі безперервного потоку повідомлень. Цим самим здійснюється спрямування уваги читача на відповідну інформацію» [4, с. 46].

Одним із найбільш поширених і часто вживаних способів посилення експресивності мови медійних текстів є використання стилістично зниженої лексики – слів, для яких є характерною наявність емоційних та оцінних конотацій пейоративного характеру, напр.: *Кацапи арештували генерала, відповідального за ППО Москви* (Гал-інфо, 07.09.2023 р.); *До цього не допетрали навіть фашисти під час Другої світової...* (ArmyInform, 26.04.2022 р.); *Сили оборони влучили по нафтобазі в окупованій Феодосії* (Новинарня, 05.12.2023 р.).

Особливо часто стилістично знижені лексеми використовуються в текстах сучасних ЗМІ з метою номінації ворогів. Так, російських військових та й усіх інших представників так званого російського етносу називають в українських медійних текстах *кацапами, москалями, нелюдами, виродками, вилупками, тварюками* та іншими лексемами з відверто негативним забарвленням. Подеколи такі слова входять до заголовків текстів ЗМІ, напр.: *Сто років тому війна з москалями також так починалась* (Історична правда, 27.03.2024 р.); *Російські нелюди викрадають українських людей* (ZMINA, 23.03.2022 р.); *Російські виродки скинули авіабомбу на багатопверхівку у Мирнограді: є жертви та поранені* (NEWSUA, 13.03.2024 р.); *Російські виродки вбили ракетами як мінімум шістьох дітей в Покровську* (Аргумент, 01.07.2024 р.); *Російські кати і вбивці отримують справедливі вирокі. Стівідсотково* (Радіо Свобода, 31.03.2023).

Інколи журналісти вживають стилістично знижені лексичні елементи, цитуючи політичних діячів та державних працівників чи інших публічних осіб, описуючи їх реакцію на трагічні події воєнного часу, напр.: *Горіти вам, вилупки, і не тліти!*: *Зозуля жорстко відреагував на удар Росії по Дніпру* (News.meta.ua, 15.01.2023 р.); *Ніколи не вибачу російським тварюкам! Історія харківської активістки, що врятувала свою сім'ю від війни* (20 хвилин – Новини Тернополя, 07.04.2022 р.); *За кожне руйнування, за кожне людське життя ці російські тварі будуть відповідати, – Стерненко* (БУГ, 07.04.2022 р.).

Прагнучи до максимальної експресивно-стилістичної виразності, сучасні журналісти інколи вдаються до такого кроку, як використання відверто ненормативної, нецензурної лексики, аби найточніше та найвиразніше передати своє ставлення до ворогів. Так, російських окупантів називають *виблядками, підарами, йобаною руснею* тощо, напр.: *На Броварщині російський виблядок жорстко твалтував дівчат* (Моя Київщина, 17.05.2022 р.); *Російські виблядки показують, що таке Женевська конвенція у їх розумінні. Напали з ножем на українського полоненого та зняли це все на відео* (telegram-politics.com, 14.04.2022 р.); *Під час зачистки кацапи наткнулися на бліндаж, в якому сиділи наші хлопці. Вони були вимушені здаватися через нестачу БК. Відразу як вийшов другий боєць, підари просто розстріляли обох* (DeepState UA, 02.12.2023 р.); *Після останнього масованого ракетного обстрілу україн-*

ських інфраструктурних об'єктів російськими окупантами у тренді Twitter потрапив хештег #й...банарусня (Гордон, 25.11.2022 р.). На наш погляд, використання подібних лексичних елементів у текстах новітніх українських ЗМІ спричинене прагненням авторів не лише відтворити певні події сучасності, але й висловити в такий спосіб свою чітку громадянську позицію, викликати певні емоції в читача, а також підсилити вплив на емоційну й інтелектуальну сферу адресата. Погоджуємося з думкою Ю. Маслової стосовно того, що журналісти використовують різноманітні засоби експресивності «зادля того, щоби підкреслити головне – жахливість цієї несправедливої війни, жорстокість і нищість ворога, героїзм ЗСУ, волонтерів і народу України» [1, с. 228].

В окремих випадках використання стилістично зниженої лексики допомагає авторам підкреслити комізм зображуваних ситуацій, як, наприклад, у статті про те, як в одному з сіл Черкаської області літня жінка, надивившись новин про ймовірний наступ ворога, вирішила сховатися в 20-метровій криниці, звідки їй довелося витягати рятувальникам. Автор статті з гумором підсумовує: *Висновок один: якщо й справді наступатимуть москалі, а всі жінки почнуть ховатися у колодязях та ще й від страху дзюрити туди (а якщо добу посидіти там, то і не тільки), тоді буде, як нині у Криму, й москалі самі повиздихують від спраги...* (За лаштунками, 09.06.2021 р.). На наше переконання, подібні приклади влучного використання авторами медійних текстів стилістично зниженої лексики є свідченням того, що українці в будь-яких ситуаціях, навіть у найтрагічніших, не втрачають оптимізму, сили духу й почуття гумору.

Іншим яскравим засобом експресивізації мови сучасних українських ЗМІ є неологізми – нові слова, які ще не ввійшли до загального слововжитку й новизна яких усвідомлюється мовцями. Значна кількість з-поміж них – це дієслова зі значенням «знищувати ворога», утворені переважно від назв сучасної військової зброї (зокрема, від таких номенів, як *байрактар* – турецький ударний оперативно-тактичний середньовисотний безпілотний літальний апарат (БПЛА) з великою тривалістю польоту; *Джавелін* – переносний протитанковий ракетний комплекс (ТПРК) американського виробництва; *Стінгер* – переносний зенітно-ракетний комплекс класу «земля – повітря»; *Хаймарс* – американська реактивна артилерійська система), напр.: *ЗСУ застінгерили понад тисячу окупантів за добу: Генштаб повідомив деталі* (tsn.ua, 30.11.2023 р.); *А ми дякуємо ЗСУ за чисте небо, за те, що вони байрактарять, джавелінять і захищають нас, наші кордони...* (Перший Міський, 06.12.2023 р.); *Під кумедну музику ЗСУ «байрактарять» орків* (konkurent.ua, 29.04.2022 р.).

У низці медійних повідомлень неологізми, що мають значення «ліквідувати ворога», гармонійно поєднуються як зі стилістично маркованими лексемами, зокрема сленговими елементами, так і з військовою термінологією або ж лексикою, поширеною в колі військовослужбовців, напр.: *Сподівався на «бліцкриг» і обламався: ЗСУ «задвохсотили» російського комбрига* (УНІАН, 04.03.2024 р.); *ЗСУ «задвохсотили» понад 800 росіян: Генштаб повідомив деталі* (tsn.ua, 25.02.2024 р.); *ППО «задвохсотили» ще один винищувач-бомбардувальник, ракету та 12 «шахідів»* (Україна молода, 18.02.2024 р.) (*бліцкриг* – одна з теорій ведення швидкоплинної наступальної війни, відповідно до якої перемога досягається в короткі

терміни, що обчислюються днями, тижнями або місяцями; *задвохсотити* – вбити ворога в бою, походить від лексики *двохсотий*, тобто загиблий у бою, яких, відповідно, в середовищі військових називають «вантаж 200»; *комбриг* – командир бригади; *генштаб* – генеральний штаб; «*Шахед-136*» – іранський дрон-камікадзе).

Безперечно, таке нагромадження в короткому текстовому уривку слів військової тематики також значною мірою посилює експресивність сучасних медійних повідомлень, робить їх більш драматичними та емоційно насаженими. Зі свого боку, неологізми на зразок *байрактарити*, *джавелініти*, *стінгерити*, *хаймарсити*, *задвохсотити*, *закобзонити*, *заенлоїти*, на наш погляд, абсолютно гармонійно вплітаються в канву новітніх медійних повідомлень і багатьма споживачами новин сприймаються майже як загальноновживані мовні одиниці, напр.: *ЗСУ впевнено продовжують енлоїти техніку ворога* (Defense Express, 24.02.2024 р.); *Українські захисники щодня «байрактарять», «джавелінять» і «хаймарсять» ворога, наближаючи перемогу* (Ми Україна, 15.03.2022 р.).

На наш погляд, активне використання в текстах сучасних українських ЗМІ новотворів зі значенням «знищувати, знешкоджувати ворога» не випадкове. Якоюсь мірою це свідчить про нескореність українського народу, про його прагнення будь-якою ціною зберегти свою ідентичність та вистояти в нинішній кривавій боротьбі з московськими окупантами. Тож погоджуємося з твердженням дослідників стосовно того, що неологізми, які з'явилися під час вторгнення в Україну, відображають стійкість, незламність, мужність та силу духу українського суспільства [5, с. 138].

В аспекті експресивізації мови сучасних ЗМІ не менш важливу роль відіграють неологізми, утворені таким оказіональним способом словотвору, як контамінація, тобто своєрідне накладання структурних елементів однієї лексики на іншу, напр.: *Гауляйтер Донецька визнає: російська пропаганда бреше, що українці вісім років «домбили Бомбас»* (Главком, 23.08.2022 р.) (пор.: *бомбити Донбас*); *Вже дуже скоро росіян чекає мобілізація. Госдуря рф усе підготувала.* (Ukr.Open.net, 31.01.2024 р.) (рос. *Госдума + дуря*); *До речі, майже всі російські дегенерали проходили «обкатку» в Сирії* (Українська правда, 23.11.2023 р.) (*генерали + дегенерати*); *За офіційними повідомленнями влади, Луганськ є територією України, і з фейковими угрупованнями, що захопили владу у певних областях країни, жодних угод не укладається, а Лугандон – не визнається ні республікою, ні державою* (Конфлікти і закони, 12.01.2015 р.) (*Луганськ + Донецьк*, також у читачів виникають асоціації із соціально маркованою (сленговою) лексемою *гандон* (презерватив), що підкреслює неприйняття українським суспільством незаконних утворень на тимчасово окупованих росією територіях).

Як правило, поява в текстах ЗМІ неологізмів пов'язується з тими суспільно-політичними подіями, які відбуваються в суспільстві. Так, останнім часом сили української протиповітряної оборони все частіше ліквідовують російські літаки й гвинтокрили, результатом чого стала поява в текстах ЗМІ неологізму *літакопад* (*літак + падати*): *Масовий літакопад на фронті* (BBC, 29.02.2024 р.); *«Літакопад» зменшив ресурси ворога: експерт заявив, що ситуація для Росії ще не критична* (УНІАН, 06.03.2024 р.). Безперечно, вживання подібних лексичних елементів сприяє посиленню виразності медійних текстів, деавтоматизує їх сприйняття, загострює

увагу читача, активізує його мислення, викликає певні емоційні реакції.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Отже, мова сучасних ЗМІ тяжіє до емоційності, експресивності та оцінності. Великою мірою це пов'язано з трагічними подіями нинішньої російсько-української війни. Журналісти, зосереджуючи увагу читачів на фактах і подіях цього кризового етапу в житті нашого суспільства, водночас формулюють відповідне ставлення до проблем, що порушуються в медійних текстах. Тому мова сучасних засобів масової інформації стає яскравим свідченням живих емоцій та почуттів, чому значною мірою сприяє категорія експресивності – інтенсифікована виразність, що деавтоматизує сприйняття мовного знака. У зв'язку з цим відбувається експресивізація мови сучасних українських ЗМІ, що є результатом лінгвокреативної діяльності авторів медійних текстів, спрямованої на вираження певних прагматичних настанов, пов'язаних передусім з глибоким переконанням у нескореності й непереможності українського народу. Найбільш яскравими лексичними засобами вираження експресивності текстів сучасних ЗМІ виявилися стилістично знижені лексичні елементи, подеколи відверто ненормативні, а також неологізми, частина з яких поступово входить до лексичної системи сучасної української мови. Уживання зазначених лексичних елементів у текстах сучасних українських ЗМІ сприяє посиленню їх виразності, активізує увагу читача, викликаючи водночас певні емоційні реакції. Часткова відсутність цензури в сучасних медійних текстах свідчить передусім про цілковите неприйняття українським суспільством злочинної імперської політики геноциду стосовно українського народу з боку російської федерації.

Пропонована стаття окреслює, безперечно, далеко не всі аспекти порушеної проблеми. Так, нам видається актуальним і перспективним дослідження інших засобів експресивізації мови сучасних українських ЗМІ, зокрема на інших рівнях мовної системи – фразеологічному, словотвірному, синтаксичному тощо, що може стати об'єктом вивчення в подальших наукових розвідках.

Література:

1. Маслова Ю. Експресивність як домінантна ознака сучасного газетного дискурсу України воєнного періоду. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 67. Том 2. С. 226–230.
2. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови: Монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.
3. Кіщенко А., Стрій Л. Лексичні засоби вираження категорії експресивності в сучасній українській прозі. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Філологія*. 2022. Том 27. № 2(26). С. 42–53.
4. Ідзьо М. В. Мовні засоби експресивізації в текстах сучасних польських ЗМІ : дис. ... канд. філол. наук. Київ : Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 2016. 222 с.
5. Козинець І. Відображення війни у мові крізь призму неологізмів. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*. 2023. Вип. 61. Том 2. С. 135–140.

Buzko S. Lexical means of expressing the language of the Ukrainian mass media of the modern wartime period

Summary. The article describes the lexical means of creating expressiveness in the texts of the Ukrainian mass media of the modern war period. The source base of the study was written texts of various Internet resources (both regional

and all-Ukrainian). The opinion that the language of modern mass media gravitates towards emotionality, expressiveness, evaluativeness is confirmed, as journalists primarily focus attention on the tragic facts and events of the war, forming the appropriate attitude of society towards them. It was found that the language of modern mass media becomes a vivid evidence of living emotions and feelings, which is largely facilitated by the category of expressiveness – intensified expressiveness, which deautomatizes the perception of a linguistic sign. In this regard, the language of modern Ukrainian mass media is becoming expressive, which is the result of the linguistic creative activity of the authors of media texts, aimed at expressing certain pragmatic instructions, primarily connected with a deep conviction of the indomitability and invincibility of the Ukrainian people. It was found that

stylistically reduced lexical elements, sometimes frankly non-normative, as well as neologisms, some of which are gradually entering the lexical system of the modern Ukrainian language, turned out to be the most striking lexical means of expressing the expressiveness of modern mass media texts. It has been proven that the use of the specified lexical elements in the texts of modern Ukrainian mass media contributes to their expressiveness, activates the reader's attention, and at the same time causes certain emotional reactions. The partial absence of censorship in modern media texts indicates, first of all, the complete rejection by Ukrainian society of the criminal imperial policy of genocide against the Ukrainian people by the Russian Federation.

Key words: expressiveness, expressivization, mass media, stylistically reduced vocabulary, neologism.